

Nr. 126 - Persillekræmmeren - 2020

Stensballegaard Birketing-II

Ferdinand Richardts tegning fra o.1845 – C A Reitzels Forlag

I 1796 blev Stensballegaards birkeembede sammenlagt med Voer-Nim Herredseembede, og i 1823 beslutter kong Fr. VI efter ansøgning fra herredsfogeden i Voer-Nim Herreder, og ”eftersom birkepatronen, kammerherre Kragh Juel Vind ikke har indvendinger”, at Stensballegaard Birk må holdes på Voer-Nim Herreds tingsted på Rådhuset i Horsens (ved hjørnet af Søndergade og Rådhusgade), med arrest i Rådhusets kælder. Retskredsen hed nu Voer Nim Herreder og Stensballegaard Birk.

Baronen på Stensballegaard havde også birkeret på Endelave, som hørte under godset fra 1696 til 1796.

Birkeretten på Øen blev stadfæstet i 1677, og blev efter den sidste birkefogeds død o. år 1800 henlagt under Hads-Ning Herreder, og senere kom Endelave til Nim Herred. Birkefogeden på Endelave var ofte en af baronens fuldmægtige eller ladefoged, og af praktiske grunde bosiddende på Øen.

Stensballegaards birkefoged havde ofte flere embeder samtidigt, og i flere perioder var de også skrivere. Den første birkefoged, vi har navnet på, er Thomas Bisgaard, der døde 79 år gl. i år 1700, og begravet i Hvirring; han var tillige herredsfoged i Nim Herred. De efterfølgende 4 birkefogeder var

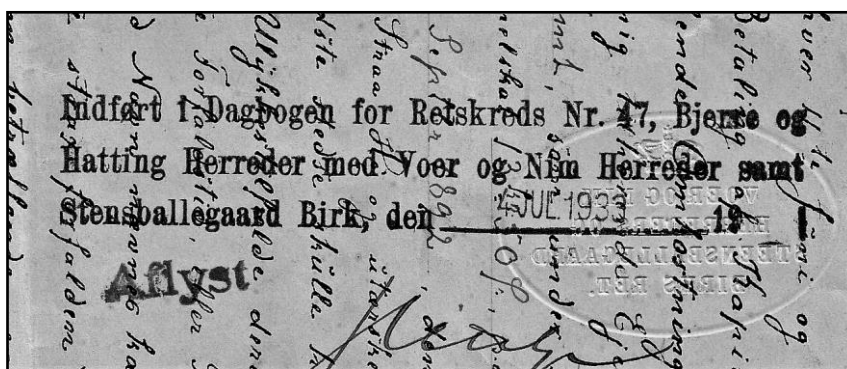
alene fogeder ved Stensballegaard Birk. Fra 1761 var de efterfølgende birkefogeder også skrivere ved birket. Efter 1796 var birkefogeden også herredsfoged i det sammenlagte Voer-Nim Herred.

Een der have mange embeder var N.C. Carøe (1751-1833), birkefoged og skriver ved Stensballegaard Birk fra 1796 til 1814. Fra 1790 til 1809 var han også byfoged i Horsens, og fra 1790 til 1813 herredsfoged og skriver ved Voer og Nim Herreder, samt fra 1791 til 1810 tillige kgl. udnævnt borgmester i Horsens. Han var uddannet jurist, og blev som tak for tro tjeneste ved sin afgang fra sine embeder udnævnt til etats- og justitsråd. Carøe boede med sin familie på Søndergade i Horsens, og havde i sin husstand 2 tjenestefolk, en gårdskarl, en skriverdreng og en fuldmægtig.

Det faldt i Carøes lod i 1800 at afsige dødsdom over den formodede heks Anne Pouline Johansdatter Holck for mordet på en gammel kone i Brigsted ved Søvind. *"liv for liv, hovedet at afhugge med økse"*, som Carøe skrev i dødsdommen. Han var sin tids mest betydningsfulde person i byen Horsens og dets opland, og havde hver lørdag i over 20 år sin gang på Stensballegaard hos baron og kammerherre Jens Carl og ikke mindst hans moder, den magtfulde enkebaronesse Sophia Magdalena (1734-1810), dengang landets største jordbesidder. Carøesgade – i Horsens er opkaldt efter ham.

Ved grundlovens indførelse i 1849 blev enhver forret knyttet til adel, titel og rang afskaffet, og dermed også retten til at få birkeret knyttet til sit gods.

I 1919 blev den dømmende og udøvende magt adskilt. Birkefogeder, der havde haft både dom- og politimyndighed, blev afløst af dommere og politimestre. Derefter hed retskredsen "Bjerre og Hatting Herreder med Voer og Nim Herreder samt Stensballegaard Birk" indtil 1956, hvor navnet blev ændret til "Horsens Herredsret", der i 1973 blev lagt sammen med Horsens byret og fik navnet "Horsens by- og herredsret", der siden 1983 har heddet "Retten i Horsens".

Stempel på dokument fra 1933

Litteratur:

- Johan Hvidtfeldt: Håndbog for Danske Lokalhistorikere 1965
- Henrik Lerdam: Birk, lov og ret, Birkerettens historie indtil 1600
- Nordisk konversationslexicon 1858
- Danske Lov 1683
- Amtmandsbreve Skanderborg amt 1661-1823 – LAV læg 3 nr. 23
- Trap Danmark 4. udgave

Fabricius: Horsens bys historie 1879

Pontoppidans Danske Atlas IV 1768

Aarhus Universitet: Danmarks historie. dk på internettet

Steffen Hahnemann "Fra lensmand til herremand til bondefrigørelse- Endelave i det 16-18 århundrede" – ringbind 125 sider Byarkivet i Horsens

Rigsarkivet i Viborg: Daisy om de enkelte herreder og birker på internettet

Tommy P. Christensen: Hvad falder af birket, Politihistorisk selskab årsskrift 2000

Folketælling 1801,

Horsens købstad

Bidstrup: Fortegnelse og

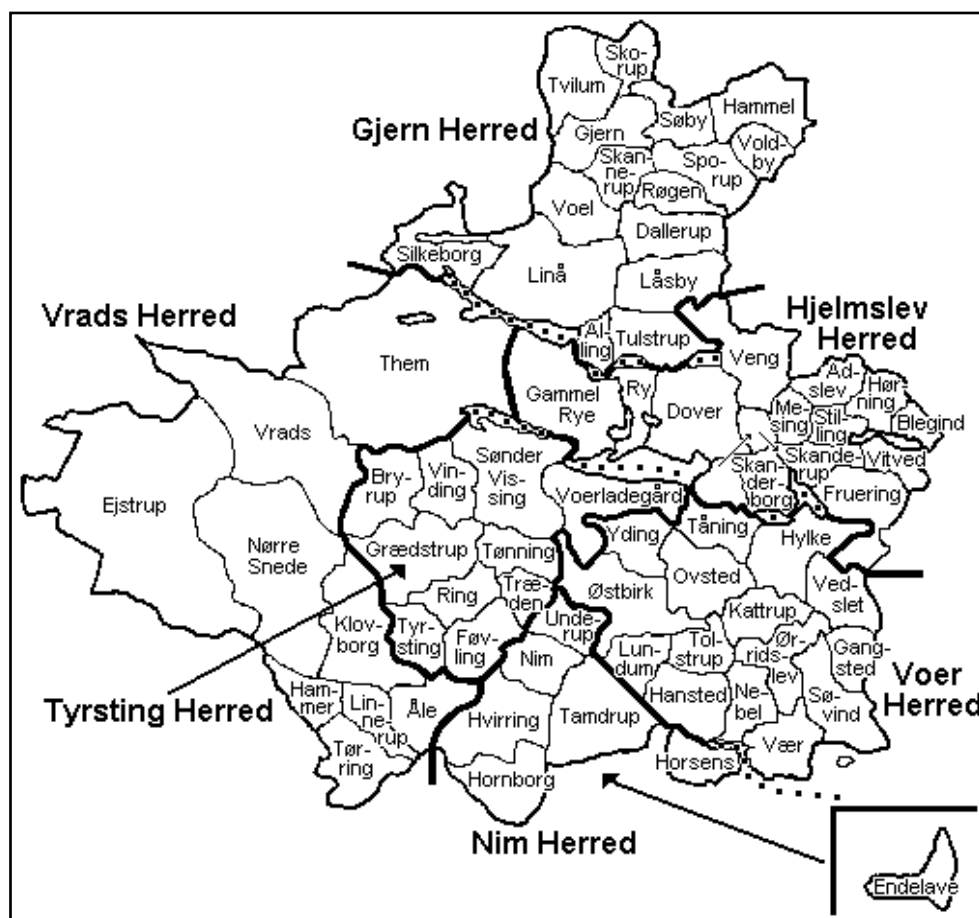
Retsbetjente og Magistratspersoner samt Birke-By-og Herredsskrivere i Jylland 1660-1847, håndskrevet -1894,

Rigsarkivet i Viborg

Niels Kragh-Nielsen: Straffet på livet, henrettelser i

Danmark 1537-1892

Stensballegaard og Endelave birks justitsprotokoller m.m. er bevaret på Rigsarkivet i Viborg.

*Kort over Skanderborg amt med Voer og Nim herreder samt Endelave
1921*

Tekst Jørgen Hansen, Redaktion Poul Erik Schreiber

ISSN: 2246-4581